

pojave njezine knjige postojala a odnosi se na razvoj sindikata u drugim dijelovima Jugoslavije jer bi tako, kao što je već rečeno, više mogle doći do izražaja osobitosti u razvoju sindikalnog pokreta na području Srbije, i to ne samo onoga koji je bio pod utjecajem KPJ nego i drugih sindikalnih organizacija.

Bosiljka Janjatović

PREDRAG VRANICKI, Samoupravljanje kao permanentna revolucija, Zagreb 1985, 195 str.

Ova posljednja knjiga istaknutog historičara marksizma čini jedinstvo s njegovim prethodnim radom »Marksizam i socijalizam«. U prvom su razrađena osnovna pitanja marksističke teorije i njezin odraz u procesu realizacije socijalizma s izričitim naglaskom na staljinističkoj devijaciji, kao odstupanju od procesa oslobođenja čovjeka. U drugoj se pokazuje nastanak i razvoj ideje radničkog upravljanja kao jedinog mogućeg oslobođenja radničke klase, a time i čovjeka uopće, u procesu permanentne revolucije.

Svoju temu Predrag Vranicki obrađuje na općesvjetskom planu. U prvom kraćem dijelu, »Glavni idejni preteče samoupravnog koncepta«, ne govori samo o potrebi odumiranja države kod osnivača marksističke teorije, već i o anarhističkim koncepcijama uništenja države kod Bakunjina, Proudhona i njihovih sljedbenika, koje su također utjecale na razvoj radničkog pokreta. Autor posebno naglašava da se učenje o promjeni tradicionalne države, centralistički strukturirane, kod Marxa i Engelsa, naročito razvilo u vrijeme Pariške komune, toga prvog pokušaja radničke klase da sruši vlast buržoazije. Nova država radničke klase, a to znači i većine stanovništva, mora biti, kako Marx ističe, delegatski formirana. Delegati ne samo da su smjenjivi u svako doba, već rade za prosječnu radničku nadnicu. Na to posljednje određenje kasnije se zaboravilo.

U drugom mnogo opsežnijem dijelu, »Ideje i praksa samoupravljanja u Evropi na razmeđu stoljeća«, autor analizira brojne radničke pokrete u kojima se manifestirala ideja samoupravljanja. Pri tom najveću pažnju posvećuje počecima samoupravnih procesa u Rusiji.

»Ruski oktobar je uzdrmao svijet, iako ga još nije srušio. Dapače, ostao je dugo vremena izoliran, premda je prvobitna namjera boljševika bila da dadu poticaj revolucionarnim promjenama u Evropi. Bez obzira na drugačije ishode, ovi prvi proboji socijalista u stoljetne strukture feudalne i buržoaske vlasti izbacile su Lenjina i boljševike u prvi plan historije« — konstatira autor (str. 35).

Autor relativno malo prostora i pažnje posvećuje konceptu razvoja tvorničkih komiteta i radničke kontrole u Rusiji između februarske i oktobarske revolucije 1917. godine. Posebno ne analizira doprinos tvorničkih komiteta pobjedi posljednje, jer se boljševici nisu oslanjali samo na sovjete, već i na naoružane radnike Petrograda i njihove organizacije. Štoviše sam je Lenjin neko vrijeme pomišljao, nezadovoljan oportunizmom sovjeta, u kojima su većinu imali

menjševici, da se preuzimanje političke vlasti izvrši s osloncem na tvorničke komitete Petrograda.

Autor mnogo veću pažnju posvećuje Lenjinovom konceptu samoupravljanja i praksi revolucije. Poput mnogih prethodnika glavnu pažnju posvećuje Lenjinovoj raspravi »Država i revolucija«, napisanoj na osnovi dotadašnjeg marksističkog učenja o odumiranju države u socijalizmu u kraćem predahu između dviju ruskih revolucija. Treba reći da je Lenjin kasnije odustao od svog učenja i to svoje kapitalno djelo ostavio nedovršeno. Čini nam se da autor olako prihvaća Lenjinove argumente protiv sudjelovanja radnika u upravljanju proizvodnjom ne udubljujući se u problematiku. Postavlja se pitanje je li radnička klasa Rusije bila tako malobrojna, neuka i deklasirana, kako se tada govorilo. Uzmimo samo jedan primjer, u tadašnjoj, ali i današnjoj literaturi često se barata brojkom tri milijuna radnika, koju je građanski rat prepolovio. Istraživanja, međutim, pokazuju da je tada bilo na teritoriju Rusije, bez kasnije izdvojenih dijelova Poljske i pribaltičkih zemalja, oko 17,5 milijuna radnika raznih vrsta, uključujući i poljoprivredu, ili nešto više od 10 posto ukupnog stanovništva. Veći broj radnika imale su tada samo SAD, V. Britanija i Njemačka, naravno na manji broj stanovnika. Teško je reći da baš svi u toj masi nisu bili sposobni da obavljaju neke upravljačke funkcije.

Vranicki se potpuno priklanja tvrdnji da je slabljenje radničkog upravljanja bila historijska nužnost i da potpuno opravdava Lenjinove napore za stvaranje državne vlasti koja će upravljati u ime radničke klase. On i dalje gaji iluziju da bi se taj sistem postepeno transformirao, da je Lenjin duže poživio. Ovakvo i posljednje pokušaje da se sačuvaju upravljačka prava radničke klase, koja je branila radničku opoziciju, proglašava sindikalizmom i svrstava zajedno s anarhokomunizmom, gild-socijalizmom u Engleskoj i komunizmom sovjeta i radničkih vijeća u Njemačkoj, Austriji i Italiji.

Po autorovu mišljenju razvoj državnog kapitalizma općenito je zakočio pokušaje socijalističkih preobražaja, pa i realizaciju samoupravnih ideja. U dijelu Evrope fašizam je uništio radnički pokret uopće. Nešto slično dogodilo se u Rusiji, gdje je sraščivanjem ekonomske i političke vlasti nastao državni socijalizam, u kojem je radnička klasa ostala još više obespravljena nego u mnogim kapitalističkim zemljama.

U ovom radu Vranicki ne govori mnogo o staljinizmu i o njegovoj zastrašujućoj praksi. O tome mnogo više govori u svom prethodnom radu »Marksizam i socijalizam«, što mu je u sovjetskoj štampi donijelo epitet — protivnika socijalizma uopće.

»Državni socijalizam ne znači ujedno i definitivno oslobođenje radničke klase te bi joj zadatak trebalo da bude samo da izgrađuje uspostavljeni sistem. Izgrađivanje uspostavljenog sistema državnog socijalizma znači, kako smo vidjeli — neminovno srljanje u kontrarevoluciju. Državni socijalizam jest vladavina u ime radničke klase, ali jačanje države i birokracije na račun radnih masa znači njihovo dalje obespravljenje i otuđenost. Socijalizam, koji ima historijsku perspektivu, jest, kako smo vidjeli, spoj, jedinstvo, prožimanje državno-socijalističkih i samoupravno socijalističkih struktura i tendencija. Najveće historijsko iskustvo radničke klase bit će upravo u tome da shvati da, uza sve hvalopojke radničkoj klasi izrečene od birokracije, tek u izgrađivanju samoupravnih odnosa ima ona garanciju da postane odlučna snaga društva. Buržoazija je

vladajuća klasa na taj način što prvo, ima sredstva za proizvodnju u svojim rukama i drugo, što joj njezini politički predstavnici u sferama vlasti odgovaraju za svoje postupke i politiku. Radnička klasa će postati vladajuća tek onda kada svojim samoupravnim institucijama osigura da sredstva za proizvodnju ima u svojim rukama, da određuje i vlada sistemom proširene reprodukcije i kad njezini delegati u političkim tijelima budu njoj i stvarno odgovarali. U početnim razdobljima državnog socijalizma dosad nije bilo niti jedne od ovih socijalnih komponenata i realiteta« (str. 145).

Na putu prevladavanja tih ograničenosti državnog socijalizma autor vidi prvenstveno našu zemlju. Jugoslavenki komunisti nisu od samog početka bili na tragu ranije ekspliciranih stavova Marxa i Engelsa o odumiranju države. Oni su u prvim poratnim danima nakon oružane pobjede uspostavili sličan društveno-ekonomski i socijalistički poredak, kao što je bio sovjetski, ali je KPJ bila revolucionarna Partija, koja je uz boljševički karakter imala i svoje specifičnosti. KPJ je uglavnom samostalno provela narodnooslobodilačku borbu i pretvorila je u drugu uspješnu socijalističku revoluciju u historiji. Rukovodstvo KPJ u poslijeratnom se procesu izgradnje socijalizma smatralo ravnopravnim. Budući da je Staljin mislio obratno — zastupao je rukovodeću ulogu SKP(b) i SSSR-a, — došlo je do najžešćeg sukoba u dotadanoj historiji socijalizma. Kao posljedica toga sukoba, došlo je u Jugoslaviji do svestranog ispitivanja sovjetskog, ali i vlastitoga državnog socijalizma. Kao najvažniji rezultat toga kritičkog sagledavanja uvedeno je radničko upravljanje sredstvima za proizvodnju na sredini 1950. godine.

U posljednjem odjeljku svoje knjige autor analizira našu praksu samoupravljanja i dolazi do zaključka da, i pored brojnih napora i promjena, naša radnička klasa nije potpuno ovladala procesom proširene reprodukcije, čak ni na nivou radne organizacije, a da o višim instancama i ne govorimo. U praksi se pokazalo da smanjenje ekonomske moći federacije nije bilo dovoljno i da su tehnobirokratske strukture, na svim nivoima od općine do republike, mnogo spretnije u ovladavanju viškom rada i njegovim usmjeravanjem, nego sami proizvođači. Praksa je pokazala da nije dovoljno samo ustavom i zakonom utvrditi da jedino radnička klasa raspolaze viškom svog rada, već treba stvoriti takvu društvenu organizaciju koja će to omogućiti. Vranicki smatra da naša društvena organizacija to ne omogućuje. On ima svoju viziju društvenih odnosa, u kojoj glavnu ulogu imaju vertikalno konstituirani radnički savjeti s vijećima udruženog rada na čelu. Da bi se detaljnije upoznali s njegovom vizijom treba pročitati ovu vrlo interesantnu knjigu. Zadovoljit ćemo se da navedemo samo jedan njegov generalni zaključak.

»Ne vjerujem da postoji samo jedan mogući princip takve samoupravne organizacije. Različite će zemlje, već prema svojoj razvijenosti, tradicijama i iskustvima borbe radničke klase ovo fundamentalno pitanje rješavati na svoje specifične načine. Tako i mi moramo voditi računa o našoj razvijenosti, mogućnostima i zrelosti cjelokupnog društva. Zato za naš slučaj jedan 'čist' sistem radničkih savjeta od baze do vrha, koji bi učinio suvišnim i političke organizacije i državu i sindikate, kakvih je koncepcija bilo u historiji radničkog pokreta — obična je historijska naivnost. Ovakvo rješavanje problema, po mom mišljenju, ne bi dolazilo danas u obzir ni u najrazvijenijim društvima. Zato mislim da moramo uzimati u obzir sve ono dobro što je dosad stvoreno i što ima logiku svoga postojanja. To je, u prvom redu, delegatski politički sistem, bez

obzira na njegovo sadašnje funkcioniranje, bez obzira na nužnost poboljšanja tog sistema, a i transformacije, jer društvo nije konstituirano samo od klase proizvođača, nego i od mnogih drugih slojeva bez kojih se ne mogu rješavati složena društvena pitanja» (str. 179).

Zlatko Čepo

*SOCIJALISTIČKI SAVEZ RADNOG NARODA U RAZVOJU
SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVNOG DRUŠTVA,
Ljubljana 1984, 902 str.*

U okviru Teorijskih rasprava »Misao i revolucionarno delo Edvarda Kardelja« u Beogradu je 26. i 27. siječnja 1984. godine održan znanstveni skup pod nazivom »Socijalistički savez radnog naroda u razvoju socijalističkog samoupravnog društva«. Te susrete, na kojima se analizira Kardeljev teorijski doprinos i promišljaju aktualni problemi političkog sistema, inicirao je još 1980. godine Jugoslavenski centar za teoriju i praksu samoupravljanja »Edvard Kardelj« u Ljubljani i redovno se održavaju u povodu godišnjice njegovog rođenja. Socijalističkom savezu, kao segmentu političkog sistema, Kardelj je posvetio velik broj svojih rasprava i članaka, te je skup imao za cilj da se, analizom izloženog koncepta te organizacije u njegovim radovima, ponovo preispitaju mogućnosti realizacije sa stajališta kritike postojećeg stanja i time doprinese razrješenju teorijsko-političkih i praktičnih problema vezanih uz ulogu ove organizacije.

U radu skupa sudjelovale su dvije stotine politologa, sociologa, aktivista i društveno-političkih radnika; podneseno je četrdeset referata. Bilo je i osamdeset dva priloga diskusiji koja se odnosila na tri tematska područja: Socijalistički savez u razvoju socijalističke demokracije, Aktualna pitanja ostvarivanja funkcija Socijalističkog saveza u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, Socijalistički savez kao front radnih ljudi i građana i svih organiziranih socijalističkih snaga.

U referatima i prilogima diskusiji razmatrani su svi aspekti društveno-političke biti i djelovanja Socijalističkog saveza s pristupom koji se kreće od interpretacije Kardeljevih stavova o SSRN do kritičke analize uloge i perspektive ove organizacije.

Veći broj radova bavi se Socijalističkim savezom kao frontom; njegovim određenjem kao širokog pokreta masa sa socijalističkom orijentacijom, i potrebom reafirmacije SSRN kao fronta u smislu izvornog oblika »masovnog političkog rada koji bi na najprirodniji način uvažavao vodeću ulogu radničke klase u procesu emancipacije jugoslovenskih naroda i narodnosti otvarajući perspektive privredno zaostaloj i eksploatisanoj zemlji« (M. Ribičič, Uvodno izlaganje, 17). To su ova izlaganja: V. Šiftar, Nekaj izkušenj OF za SZ DL danes, 34—61, M. Rožič, Pluralizam samoupravnih interesa i SSRN kao frontno organizovanje subjektivnih snaga samoupravnog društva, 62—78, F. Šetinc, Kakav nam je Socijalistički savez potreban a kakav imamo, 326—343,